

ZERKEŞÎ

ALTIN ZİNCİRLER:

FIKİH USÛLÜNDE TEMEL TARTIŞMA KONULARI

Selâsilu'z-Zeheb

Çeviri: Şuheda Bozyel

BEDREDDÎN ez-ZERKEŞÎ

Hicrî 745 yılında Kahire’de dünyaya geldi. Altın ve gümüş işçiliğindeki ustalığı sebebi ile “Zerkeşî”, Şâfiî âlim Nevevî’nin *Minhâcu’t-Tâlibin* eserini ezberlediği için “Minhâcî” lakabı ile anıldı. Küçük yaşta ilimle meşgul olmaya başlayan Zerkeşî, dönemin önde gelen âlimlerinden dersler aldı. Halep, Şam gibi beldelere ilmî seyahetler gerçekleştirdi. Fıkıh, usûl-i fıkıh, hadis, tefsir ve Kur’ân ilimleri alanlarında temayüz eden, edebî yönü güçlü bir âlim olarak tanındı. Vaktinin büyük bölümünü ilimle iştigal ederek geçiren Zerkeşî, resmî görevlerden uzak durduğu için geçimi yakınları tarafından karşılandı. 794/1392 yılında Kahire’de vefat ettiğinde 49 yaşında idi. Kısa ama bereketli ömründe pek çok ilim dalında onlarca eser yazdı. *el-Babru’l-Muhît fi Usûli’l-Fıkıh*, *el-Mensûr fi’l-Kavâid*, *el-Burhân fi Ulûmi’l-Kur’ân* ve *el-İcâbe*, tanınmış eserlerinden bazılarıdır.

ŞUHEDA BOZYEL

1990 yılında Bingöl’de doğdu. 2011 yılında Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu. Aynı üniversitede 2016 yılında yüksek lisansını, 2024 yılında da doktorasını tamamladı. Doktora çalışması Bâkılânî’nin Usûl Düşüncesi -İlahi Hitap ve Muhatap Kul- adıyla yayınlanmıştır. Hâlen Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde İslam hukuku alanında doktor öğretim üyesi olarak çalışmaktadır.

İÇİNDEKİLER

ÇEVİRENİN TAKDİMİ	7
MUKADDİME	13
GİRİŞ:	
I.Fıkıh Usûlünün Dayandığı İlimler.....	15
II. Şer'î Hüküm ve Kısımları.....	18
BİRİNCİ BÖLÜM: KİTAP	
I.Kelâmî ve Lügavî Meseleler.....	49
II. Emir ve Nehiy.....	66
III. Husus ve Umum.....	72
IV. Beyan ve Mübeyyen.....	92
V. Mutlak ve Mukayyed.....	94
VI. Mefhûm.....	95
VII. Nesih.....	98
İKİNCİ BÖLÜM: SÜNNET	107
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: İCMÂ	115
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: KIYAS	125
BEŞİNCİ BÖLÜM: İHTİLAFLI DELİLLER	153
ALTINCI BÖLÜM: TEÂRUZ VE TERCİH	159
YEDİNCİ BÖLÜM: İCTİHAD, İFTÂ ve TAKLİD	163
BİBLİYOGRAFYA	173
DİZİN	177

ÇEVİRENİN TAKDİMİ

ZERKEŞİ VE *SELÂSILU'Z-ZEHEB* ADLI ESERİ

Müellifin Hayatı

Tam adı Ebû Abdullah Bedreddin Muhammed b. Bahadır b. Abdullah ez-Zerkeşî'dir (ö. 794/1392). Hicrî 745 yılında Kâhire'de doğdu. Altın ve gümüş işçiliğindeki ustalığından ötürü "Zerkeşî", ailesi Türk asıllı olduğu için "Türkî", Şâfiî âlim Nevevî'nin (ö. 676/1277) Minhâcu't-Tâlibîn eserini ezberlediği için de "Minhâcî" lakapları ile anılmıştır. Küçük yaşta ilimle meşgul olmaya başlayan Zerkeşî, birçok kitabı ezberlemiş, Cemâlüddin el-İsnevî (ö. 772/1370) ve Sirâcüddin el-Bulkînî (ö. 805/1403) gibi dönemin önde gelen âlimlerinden dersler almıştır.¹ Memlükler döneminin önemli ilim merkezlerinden olan Halep, Şam gibi beldelere seyahatler gerçekleştirmiştir. Zerkeşî fıkıh, usûl-i fıkıh, hadis, tefsir ve Kur'ân ilimleri alanlarında temayüz etmiş, edebi yönü de güçlü bir âlim olarak tanınmıştır. Ömrü boyunca ilim ile meşgul olmuş, ders okutmuş ve fetva vermiştir. Ayrıca Karâfetüssuğrâ'daki Kerimüddîn Hankahı'nın şeyhliğini üstlenmiştir. Kaynaklarda belirtildiğine göre vaktinin büyük bölümünü ilimle

¹ Ebu'l-Fazl Şihâbüddin Ahmed İbn Hacer el-Askalânî, *ed-Düveru'l-kâmine fi a'yâni'l-mi'eti's-sâmine*, thk. Muhammed Abdülmuid Han (Hindistan: Dârü'l-meâri'l-Osmâniyye, 1972), 5/133-135; Menderes Gürkan, "Zerkeşî, Bedreddin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV yayınları, 2013) 44/ 289-293.

meşgul olarak geçirmiş, dünya işlerinden uzak durmuş; geçimi ise yakınları tarafından karşılanmıştır. Bazen kitapçılara gittiği ve oradaki eserleri uzun saatler mütalaa ederek notlar aldığı, ardından bunları telif ettiği eserlere aktardığı nakledilmektedir. El yazısının okunaksız olduğu, bu nedenle yazısını doğru okuyabilenlerin az olduğu belirtilir. 794/1392 yılında Kahire’de vefat eden Zerkeşî, 49 yıllık kısa sayılabilecek bir ömürde pek çok ilim dalında onlarca eser bırakmıştır.²

İslâmî ilimlerin farklı alanlarında çeşitli eserler telif eden Zerkeşî’nin telifatının önemli bir kısmını fıkıh ve usûl-i fıkha dair kaleme aldığı eserler teşkil etmektedir. Ömrünü fıkıh usûlünün meselelerini incelemeye ayırdığını belirten Zerkeşî,³ bu doğrultuda *el-Babru’l-Muhît* gibi kapsamlı ve ansiklopedik bir eser yazmış, Sübki’nin *Cem’ul-Cevâmi’* eserine *Teşnîfu’l-Mesâmi’* adında bir şerh kaleme almış ve usûl meselelerinin kelâm, fıkıh ve Arap diline dair meselelerle ilişkisini göstermeyi hedefleyen *Selâsilu’z-Zehab*’i telif etmiştir. Öte yandan kavâid ilmine dair *el-Mensûr fi’l-kavâid* başlıklı eseri de usûl-i fıkıh ile yakından ilgilidir. Zerkeşî, ilmî kimliği itibarıyla Şâfiî-Eş’arî geleneğe mensup bir âlimdir. Her ne kadar ele aldığı meselelerde Şâfiî mezhebinin görüşlerine ulaşmayı hedeflese de kullandığı kaynaklar incelendiğinde yalnızca bu mezheple yetinmediği; Mütezilî, Hanefî, Hanbelî, Mâlikî ve Zâhirî mezheplerine mensup birçok âlimin eserlerinden de istifade ettiği görülmektedir. Zerkeşî, farklı âlimlerin görüşlerini naklederken aracı kullanmaksızın ziyade doğrudan onların eserlerine müracaat etmeye özen göstermiştir.⁴ Bu yaklaşımının bir sonucu olarak, eserlerinde lafza

² Ebû Bekr b. Ahmed İbn Kâdi eş-Şühbe, *Tabakâtu’s-Şâfi’iyye*, thk. Hafız Abdülalîm Hân (Beirut: Âlemu’l-Kütüb, 1986), 3/167-168; İbnu’l-İmâd, *Ebu’l-Felâh Abdülhay, Şezerâtu’z-Zehab fi Ahbâri men Zehab*, nşr. Muhammed Arnaûd (Dimaşk: Dâru İbn Kesîr, 1997), 8/573.

³ Ebû Abdullah Bedreddin Muhammed b. Bahadır b. Abdullah ez-Zerkeşî, *el-Babru’l-Muhît fi Usûli’l-Fıkıh*, thk. Abdülkadir Abdullah el’Âni (Kuveyt: Vizâretu’l-Evkâf ve’ş-Şuûni’l-İslâmiyye, 1992), 6/328.

⁴ Zerkeşî’nin telif yöntemine dair ifadeleri için bkz. Zerkeşî, *el-Babru’l-Muhît*, 6/328.

veya anlama dayalı çok sayıda aktarımın bulunduğu dikkat çeker.

***Selâsilu'z-Zeheb* Adlı Eseri**

Zerkeşi'nin fıkıh usûlüne dair kaleme aldığı eserlerden biri de *Selâsilu'z-Zeheb*'dir. Bu eser, günümüze ulaşan nüshaları üzerinden iki farklı tahkikle neşredilmiştir. İlk tahkik 1990 yılında bir doktora çalışması çerçevesinde hazırlanmış olup tercümede bu neşir esas alınmıştır.⁵ İkinci tahkik ise 2008 yılında *Selâsilu'z-Zeheb fî Usûli'l-Fıkh* adıyla yayınlanmıştır.⁶

Zerkeşi, *Selâsilu'z-Zeheb*'in başında eserin yazılış amacı, iddiası ve ilmî değerine ilişkin önemli açıklamalarda bulunur. Her ne kadar bu eser fıkıh usûlü alanında telif edilmiş olsa da onun bütün usûl meselelerini kapsama gibi bir hedefi bulunmamaktadır. Eserin asıl amacı, fıkıh usûlünde kelâm, fıkıh ve nahivle irtibatlı meseleleri ortaya koymak ve bu alanlarda mevcut temel görüş ayrılıklarına işaret etmektir. Bununla birlikte Zerkeşi'nin yaklaşımında bu ihtilafların ayrıntılı bir şekilde tartışılmasından ziyade varlıklarının tespit edilmesi önem taşımaktadır. Nitekim müellif birçok yerde yalnızca farklı görüşlerin bulunduğunu belirtmekle yetinmiş, çoğu zaman bu görüşleri detaylandırmamıştır. Zerkeşi, konulara geçmeden önce usûl ilminin dayandığı disiplinleri açıklamakta ve bu bağlamda Cüveynî'nin (ö. 478/1085) ifadelerine yer vermektedir. Böylece eserin iddiasının teorik zeminini hazırlayan müellif, sonrasında yedi bölüm halinde söz konusu meseleleri ele almaktadır. Müellif, kitabın başında bu meseleleri “zatî kıymeti altın gibi değerli ve birbirleriyle zincir halkaları gibi irtibatlı” olarak nitelendirmiş, bu sebeple eserine *Selâsilu'z-Zeheb* (Altın Zincirler adını verdiğini belirtmiştir.

Selâsilu'z-Zeheb, müellifin ifadesine göre yazım yöntemi iti-

⁵ Ebû Abdullah Bedreddin Muhammed b. Bahadır b. Abdullah ez-Zerkeşi, *Selâsilu'z-Zeheb*, thk. Muhammed el-Muhtâr b. Muhammed el-Emin eş-Şinkîti (Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, 2002).

⁶ Ebû Abdullah Bedreddin Muhammed b. Bahadır b. Abdullah ez-Zerkeşi, *Selâsilu'z-Zeheb fî Usûli'l-Fıkh*, thk. Safiyye Ahmed Halife (Kahire: el-Hey'etu'l-Mısıryyetu'l-Amme li'l-Kitab, 2008).

barıyla daha önce benzeri görülmemiş bir çalışmadır. Bölümlendirme açısından Kādî Beyzâvî'nin *Minhâc*'ını andırmakla birlikte içerik ve yöntem bakımından ondan belirgin biçimde farklılaşmaktadır. Eser mukaddime, bir fasıl, bir bab ve yedi bölümden oluşmaktadır. Mukaddimedede hamd, salat ve selamdan sonra eserin yazılış amacı ve isimlendirilmesi üzerinde durulmaktadır. Ardından fıkıh usûlünün dayandığı ilimler ile usûl-fürû ilişkisine dair giriş mahiyetinde bir fasıl yer almaktadır. “Şer’î Hüküm ve Kısımları” başlıklı bab, kelâmî arka plana sahip birçok meseleyi barındırır. Hükümün tanımı, hüsün-kubuh, şükrü'l-mün'im ve teklifi hükümler gibi genellikle usûl eserlerinde mukaddime nev'inden ele alınan meseleler bu babda sunulur. Eserdeki yedi bölümün ilki “Kitap” başlığını taşır. Müellif bu bölümde öncelikle giriş mahiyetinde bazı kelâmî ve lügavî meselelere temas etmektedir. Bölümün ilerleyen kısımlarında ise emir-nehî, hâs-âm, beyan-mübeyyen, mutlak-mukayyed, mefhûm ve nesih gibi başlıklara yer verilmiştir. Bu alt başlıklardan bazıları yalnızca bir veya birkaç meseleyi içerirken bazıları oldukça geniş bir tartışma alanını kapsamaktadır. Örneğin mutlak-mukayyed başlığında yalnızca bir mesele ele alınmışken, hâs-âm başlığı altında yirmiden fazla mesele işlenmiştir. Diğer usûl eserlerinde olduğu gibi *Selâsilu'z-Zeheb*'de de “Kitap” bölümü en geniş kapsama sahiptir.

Eserin ikinci başlığını teşkil eden “Sünnet” bölümünde on mesele ele alınmıştır. Bunu takip eden “İcmâ” bölümünde on altı, “Kıyas” bölümünde ise otuz mesele bulunmaktadır. Kıyâs bölümündeki meselelerin önemli bir kısmı illete yöneltilen itirazlara odaklanmaktadır. “İhtılaflı Deliller” bölümünde dört, “Teâruz ve Tercih” bölümünde ise yalnızca üç mesele yer almaktadır. Yedinci ve son bölüm ise “İctihad, Fetva ve Taklîd” dokuz meseleden oluşmaktadır. Böylece eser, yaklaşık yüz yetmiş meseleyi incelemek suretiyle tamamlanmıştır.

Çeviride Takip Edilen Yöntem

Çeviride eserin yukarıda zikri geçen her iki tahkiki de dikkate

alınmış ve tercüme esnasında muhtemel tahkik hatalarından ileri gelebilecek çeviri sorunlarının en aza indirilmesi amaçlanmıştır. Öte yandan Cüveynî (ö. 478/1085), İbn Berhân (ö. 518/1124), Gazzâlî (ö. 505/1111) gibi müelliflerden aktarımlarda sahih anlamın sağlanması adına bu eserlerdeki ilgili yerlere de başvurulmuştur. Zerkeşî her ne kadar usûlcülerden doğrudan alıntı yaptığı ifade etse de nakilleri çoğu zaman lafzî olmaktan ziyade manendir. Bununla birlikte muhtasar bir şekilde ele alınan meselelerin pek çoğu dipnotlarda ayrıntılı açıklamalarla desteklenmiştir. Bu açıklamalarda ağırlıklı olarak müellifin diğer eseri *el-Bahru'l-Muhîr*'ten yararlanılmıştır. Eserdeki bölüm isimlendirmeleri Zerkeşî'ye ait olmakla birlikte müellif her bölüm altındaki meseleleri ayrıca başlıklandırmamıştır. Metinde meselelerin takibini kolaylaştırmak için ilgili kısımlar tarafımızca isimlendirilmiş ve köşeli parantez içerisinde belirtilmiştir. Çeviride ise metne sadık kalmaya çalışılmış ancak eserin muhtasar niteliği sebebiyle özlü ifadelerin daha iyi anlaşılması amacıyla açıklayıcı mahiyette kimi kelime ve cümleler eklenmiştir.

Kelâmi, lügavî ve fikhî arka plana sahip usûlî ihtilafları barındıran ve aynı zamanda oldukça muhtasar bir hacme sahip olan bu metni çevirmenin kolay olmadığını söylemem gerekir. Ancak bu zorlu yolculukta desteklerini esirgemeyen bazı isimler oldu. Onları burada anmak benim için büyük bir onurdur. İlk olarak büyük bir titizlikle metni tashih ederek ifadesini zenginleştiren ve okuyucu için daha akıcı bir hale gelmesini sağlayan değerli hocam Nail Okuyucu'ya şükran borçluyum. Metnin nihai şeklini almasında emeği gerçekten büyüktür. Arapça ibareler konusunda her daim baş vurduğum babam Mehmet Selim Gereksar'a bu vesile ile teşekkür ederim. Fatih Karataş ve Mehmet Aktaş da yoğun mesailerine rağmen birçok meselenin vüzûha kavuşmasında ve tercümenin olgunlaşmasında katkı sağladılar. Her ikisine de müteşekkirim. Bu çalışmanın ilim yolundakiler için fayda sağlamasını Cenab-ı Allah'tan niyaz ederim.